

TEMI E TESTI

— REPRINT 4 —

P. VERGILI MARONIS

OPERA

edita anno MCMLXXIII
iterum recensuit

MARIUS GEYMONAT

ROMA 2008

EDIZIONI DI STORIA E LETTERATURA

CONSPECTUS CODICUM ET SUBSIDIORUM

CODICES ANTIQUIORES

- M** Mediceus Laurentianus lat. Plut. XXXIX, 1 cum Vaticano lat. 3225-II (fol. lxxvi = *Aen.* 8.585-642) [*CLA* III 296], olim Bobiensis, Romae exaratus a. 494-495 (perierunt *B.* 1.1-6.47);
M¹ (vide praecipue *Aen.* 7.586-615): corrector saec. V;
M² (Turcius Rufius Apronianus Asterius, cos. a. 494);
M³, **M**⁴, **M**⁵: correctores saec. VI;
M⁶: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;
M⁷: fortasse Pomponius Letus, qui minio scripsit anno fere 1470;
M^x: corrector quem omnino agnoscere non valui.
- P** Vaticanus Palatinus lat. 1631 [*CLA* I 99], olim Lauresheimensis, saec. V ex. vel VI in. scriptus in Italia (perierunt *B.* 3.72-4.51; *Georg.* 1.323-2.138; 4.462-*Aen.* 1.276; 4.116-161; 7.277-644; 10.436-439 et 458-508; 11.645-690, 737-782; 12.47-92);
P¹, **P**², **P**³: correctores saec. V-VI;
P⁴: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;
P⁵, **P**⁶: correctores Renatarum Litterarum Aetatis;
γ. Guelferbytanus Gudianus lat. 2° 70 una cum fragmento Goettingensi, origine Lugdunensis, saec. IX, apographon

codicis P (+ P^{1,2,3}) vel potius codicis indidem correcti;
 γ¹, γ²; correctores vel variae lectiones fere eiusdem
 aetatis.

R Vaticanus lat. 3867, appellatus «Romanus» [CLA I 19],
 olim servatus apud S. Dionysium prope Parisios, exara-
 tus saec. VI m. in eodem scriptorio (Romae vel
 Ravennae) ubi fuerat codex Palatinus (perierunt B. 7.1-
 10.9; *Georg.* 2.1-215; 4.37-180; *Aen.* 2.73-3.684; 4.217-
 5.36; 11.757-792; 12.651-686; 759-830; 939-952);

R¹: corrector saec. VI ex.;

R², R³, R⁴, R⁵: correctores Carolinae quae dicitur aetatis
 vel etiam recentiores;

a: Bernensis 172 (B. 1-*Aen.* 5) cum Parisino lat. 7929
 (*Aen.* 6-12), quondam Floriacensis, saec. IX, partim (B
 1-10 et *Aen.* 9.537-10.370; 10.854-12.819) apographon
 codicis R;

a¹: correctores vel variae lectiones fere eiusdem aetatis.

A Vaticanus lat. 3256 cum Berolinensi lat. Fol. 416,
 «Augusteus» appellatus [CLA I 13 et VIII, p. 9], olim
 servatus apud S. Dionysium prope Parisios, saec. VI m.
 Romae fortasse exaratus (supersunt *Georg.* 1.41-280,
 3.181-220; specimen *Aen.* 4.302-305 e folio nunc deper-
 dito expressit Iohannes Mabillon a. 1709);

A¹: Claudius Puteanus, ante a. 1574;

A²: Fulvius Ursinus, anno fere 1574.

F Vaticanus lat. 3225, «Fulvii Ursini schedae Vaticanae»
 [CLA I 11], saec. IV ex. Romae (apud Symmachum?)
 exaratus (supersunt *Georg.* 3.1-21; 146-214; 285-348;
 4.97-124; 153-174; 471-497; 522-548; *Aen.* 1.185-268;
 419-521; 586-611; 654-680; 2.170-198; 254-309; 437-

468; 673-699; 3.1-54; 79-216; 300-341; 660-689; 4.1-92;
 234-257; 286-310; 443-521; 555-583; 651-688; 5.109-
 158; 784-814; 6.26-50; 219-272; 393-423; 491-559; 589-
 755; 858-872; 879-901; 7.5-58; 179-329; 428-469; 486-
 509; 594-646; 8.71-98; 9.32-68; 118-164; 207-234; 509-
 535; 11.858-895);

F¹, F²: correctores saec. IV-VI;

F³: correctores saec. VII-VIII;

F⁴: additamenta Aevi Carolini (vide praecipue *Aen.* 4.93-
 120);

F⁵: correctores Renatarum Litterarum Aetatis.

G Sangallensis 1394 [CLA VII 977], saec. VI in. scriptus
 fortasse in Italia, partim rescriptus apud S. Gallum saec.
 XII-XV (supersunt *Georg.* 4.345-362; 364-381; 383-400;
 402-419; 535-566; *Aen.* 1.381-418; 685-722; 3.191-208;
 210-227; 457-474; 476-493; 495-512; 514-531; 4.1-18;
 20-37; 6.655-659; 674-684; 688-724 necnon folium ubi
 inscribitur *Bucolica explicit et Incipit Georgica liber D*);

G¹, G²: correctores saec. VI;

G³: corrector saec. VII-VIII;

G⁴: corrector Carolinae quae dicitur aetatis;

G⁵: correctores saec. XVIII (Iohannes Hauntinger,
 Ildefonsus von Arx).

V Veronensis XL 38 [CLA IV 498], exaratus saec. V ex. for-
 tasse in Italia septentrionali (apud Mantuam?), rescrip-
 tus litteris Luxoviensibus saec. VIII in. (supersunt B.
 3.27-52; 5.86-6.20; 7.12-37; 8.19-44; *Georg.* 2.92-117;
 274-299; 352-377; 535-3.12; 351-402; 4.436-464; 522-
 549; *Aen.* 1.1-26; 235-260; 2.80-105; 158-183; 288-313;
 470-496; 623-726; 3.561-586; 691-716; 4.144-195; 5.73-
 96; 241-292; 448-499; 7.248-273; 326-351; 404-429; 482-

507; 586-611; 664-689; 8.14-39; 93-118; 9.354-405; 10.1-26; 53-78; 183-208; 235-261; 549-574; 732-758; 12.456-508; 667-718);

V¹: corrector saec. V ex.;

V²: corrector saec. VI-VII.

- m** Monacensis lat. 29216/7, olim 29005/18 [CLA IX 1327], scriptus in Italia septentrionali saec. VIII ex. (supersunt *Aen.* 5.704-725; 737-758; 6.39-57; 73-90);
m¹: corrector eiusdem aetatis.
- p** Parisinus lat. 7906 [CLA 1744], in Germania occidentali scriptus saec. VIII ex. (supersunt *Aen.* 1.1-128; 3.682-5.734); cf. *Praef.* n. 33.
p¹, p²: correctores fere eiusdem aetatis.

CODICES AEVI CAROLINI

- a** Bernensis 172 (*B.* 1-*Aen.* 5) cum Parisino lat. 7929 (*Aen.* 6-12), olim Floriacensis (manus recentior inde ab *Aen.* 12.820; desunt *B.* 1.1-47 et *Aen.* 5.853-6.13; 12.868-952, mutili sunt versus *Aen.* 5.805-852), in *B.* et *Aen.* 9.537-12.819 apographon codicis R [MO B.12: saec. IX m.].
- b** Bernensis 165, olim Turonensis (desunt *Aen.* 12.919-952) [MO B.10: saec. IX 1/4]; cf. *Praef.* n. 35.
- c** Bernensis 184 [MO B.13: saec. IX-X].
- d** Bernensis 255 + 239, e Gallia septentrionali oriundus (desunt *Aen.* 12.682-952) [MO B.14: saec. IX 2/3].
- e** Bernensis 167, origine Autissiodorensis olim creditus (desunt *Aen.* 12.452-579; 772-952) [MO B.11: saec. IX²].
- f** Oxoniensis Bodl. Auct. F. 2. 8, ante annum fere 850 Parisiis exaratus in coenobio S. Germani (desunt *B.* 1.1-

- 54) [MO B.155: saec. IX¹].
- h** Valentianensis 407 (389), olim S. Amandi Elnonensis sive in Pabula [MO B.231: saec. IX²].
- k** Hamburgensis Scrin. 52 [MO B.69: saec. IX m.] in *Georg.* contulit M. ERREN, ipse nondum contuli (desunt *Georg.* 4.53-566).
- n** Neapolitanus Vind. Lat. 6, scriptura Beneventana exaratus, antiquissimus inter libros qui nobis in Italia inferiore pervenerunt (desunt *Aen.* 12.676-952) [MO B.151: saec. X¹]; cf. *Praef.* n. 38.
- o** Ausonensis ('Vic. Archivo Capitular'197), antiquissimus inter libros qui nobis in Hispania pervenerunt [MO C.272: saec. XI¹], contulit M. LIBRAN MORENO, 'ExClass' 9, 2005, 22-73 (perierunt *Aen.* 9.817-818; 11.1-12.301; 364-365, 493, 525, 612-613 et 816-944; mutili sunt *Aen.* 9.459-466, 577-582, 584-595, 609-626 et 688-719; 10.1-60, 125-189, 255-318, 383-446, 511-574, 637-701, 766-829 et 862-908).
- r** Parisinus lat. 7926 (desunt *Aen.* 12.138-952) [MO B.171: saec. IX 2/4].
- s** Parisinus lat. 7928 (supersunt *B.* 6.75-*Georg.* 3.124; *Aen.* 5.1-501; 6.705-9.639) [MO B.173: saec. IX ex.].
- t** Parisinus lat. 13043, olim Corbeiensis (desunt *B.* 1.1-8.11; *Aen.* 2.285-3.79; 11.11-12.952) [MO B.192: saec. IX 2/3].
- u** Parisinus lat. 13044, olim Corbeiensis (desunt *Aen.* 6.130-609; 676-7.712; 748-12.354) [MO B.193: saec. IX ex.].
- v** Vaticanus lat. 1570, olim Flaviniacensis [MO B.256: saec. IX/X]; cf. *Praef.* n. 36.
- x** Montepessulanus Fac. Med. 253, ipse nondum contuli neque alii contulerunt [MO B.120: saec. IX 2/3].
- ω** consensus horum, vel omnium, vel quoquot non separa-

tim nominantur.

γ Guelferbitanus Gudianus lat. 2° 70 (4374) + folium seiunctum nunc in bibliotheca Universitatis Goettingensis, App. Dipl. 10 E Mapp. I, 28 (*Georg.* 2.53-260), origine Lugdunensis, apographon codicis **P** vel potius codicis indidem correcti [*MO* B.281: saec. IX].

a¹, b¹, c¹, γ¹, etc.: eorum correctores fere eiusdem aetatis.

recc. codices quidam recentiores, testibus Pierio, Ribbeck, Sabbadini aliisque, vel manus Renatarum Litterarum Aetatis in codicibus aevi Carolini.

libri codices omnes qui nobis pervenerunt.

edd editores omnes vel plerique vel ceteri.

nomina virorum doctorum apud Ribbeck et Sabbadini vel alibi laudata.

FRAGMENTA PAPYRAEA VEL MEMBRANACEA, TABULAE CERATAE ET OSTRACA

- Π₁** Pap. Strasb. Lat 2 [*Pack³* n. 2935], saec. III-IV, fortasse in Italia scripta, cont. *B.* 5.17-34 (ipse edidi in 'Helikon' 4, 1964, 345-347).
- Π₂** Pap. Allen. s.n. [*Pack³* n. 2936], saec. V, cont. singula verba *Georg.* 1.229-237 cum versione Graeca.
- Π₃** Pap. Ant. 1.29 [*Pack³* n. 2937], saec. IV, cont. *Georg.* 2.527-3.11; 18-20; 22-25 cum notis marginalibus.
- Π₄** Pap. Tebt. 2.686b [*Pack³* n. 2938], saec. III, cont. *Georg.* 4.1-2 sexies iterata.
- Π₅** Pap. Colt Nessana 2.1 [*Pack³* n. 2939], saec. VI, cont. singula verba *Aen.* 1.262-263; 331-332; 413-424; 457-476; 602-606; 613-615; 668-669; 2.26-102; 717-718; 765-766; 788-789; 4.248-497 cum versione Graeca.

- Π₆** Pap. Ryl. 3.478 + Pap. Mil. 1.1 + Pap. Cair. inv. 85644 A-B [*Pack³* n. 2940], saec. III-IV, cont. singula verba *Aen.* 1.235-243; 247-262; 270-274; 276-277; 406-413; 418-424; 633-639; 646-651; 702-707; 711-719 cum versione Graeca (vide etiam L. KOENEN, 'ZPE' 11, 1973, 219-230).
- Π₇** Pap. Oxy. 1.31 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 4031 [*Pack³* n. 2941], saec. V ex., cont. *Aen.* 1.457-463; 496-507.
- Π₈** Palimps. Ambrosianus L 120 sup., olim Cimel. Ms. 3 [*Pack³* n. 2943], saec. IV-V, cont. *Aen.* 1.588-608; 649-668; 689-708; 729-748 cum versione Graeca (vide etiam J. KRAMER, 'ZPE' 111, 1996, 1-20).
- Π₉** Pap. Oxy. 8.1098 = Pap. Cair. inv. JE 47435 [*Pack³* n. 2944], saec. IV-V, cont. *Aen.* 2.17-23; 40-45.
- Π₁₀** Pap. Colt Nessana 2.2 [*Pack³* n. 2945], saec. VI, cont. *Aen.* 2.296-299; 320-333; 3.559-563; 591-595; 630-633; 662-666; 4.450-457; 483-490; 517-521; 552-559; 647-650; 683-686; 5.8-10; 44-46; 644-648; 676-681; 6.425-434; 459-468; 492-503; 526-537; 561-573; 596-607; 631-643; 665-677; 701-711; 735-745; 769-780; 804-814; 838-845; 874-878.
- Π₁₁** PSI 7.756 [*Pack³* n. 2946], saec. IV-V, cont. singula verba *Aen.* 2.443-456; 468-482; 494-509; 522-537 cum versione Graeca.
- Π₁₂** Pap. Haw. 24 [*Pack³* n. 2947], saec. I ex., cont. *Aen.* 2.601 et 4.174 pluries iterata (cf. S. Dow, 'JRS' 58, 1968, 60-70).
- Π₁₃** Pap. Fouad 5 [*Pack³* n. 2948], saec. IV-V, cont. singula verba *Aen.* 3.445-468 cum versione Graeca.
- Π₁₄** PSI 1.21 [*Pack³* n. 2949], saec. V, cont. *Aen.* 4.66-68 et 99-102.
- Π₁₅** Pap. Oxy. 8.1099 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 5896 [*Pack³* n. 2950], saec. V-VI, cont. singula verba *Aen.*

- 4.659-705; 5.1 cum versione Graeca.
- Π_{16} Pap. Vindob. inv. L 24 [*Pack*³ n. 2951], saec. V, cont. singula verba *Aen.* 5.673-674; 683-684 cum versione Graeca (ipse edidi in 'Helikon' 4, 1964, 343-345).
- Π_{17} Pap. Oxy. 6.872 [*Pack*³ n. 3018], saec. VI, continet frustula *Aen.* 6.698-700.
- Π_{18} Pap. Ant. 1.30 [*Pack*³ n. 2952], saec. IV, cont. *Aen.* 12.762-765.
- Π_{19} Pap. Narm. inv. 66.362 [*CLA* 1816; *Pack*³ n. 2935.1], saec. II in., cont. *B.* 8.53-62.
- Π_{20} Tab. Vindoland. 2.452, inv. 86.384.a [*Pack*³ n. 2939.01], saec. I ex., cont. *Aen.* 1.1 bis iterata.
- Π_{21} Pap. Berol. 21138A-B [*CLA* 1813; *Pack*³ n. 2939.1], saec. IV ex., cont. singula verba *Aen.* 1.211-252; 276-297; 398-400; 411-413; 419-422; 528; 547-548; 556-558; 617-618; 627-628; 729-731; 747-749; 755-756; 2.51-53; 60-62; 71-73; 84-86; 107-108; 120-121 cum versione Graeca.
- Π_{22} Pap. Oxy. 50.3553 [*CLA* 1832; *Pack*³ n. 2943.1], saec. V, cont. *Aen.* 1.615-621 cum versione Graeca *Aen.* 1.622-628.
- Π_{23} Pap. Masada 721, inv. 1039-210 [*Pack*³ n. 2948.01], saec. I (ante a. 74), cont. *Aen.* 4.9.
- Π_{24} Tab. Vindoland. 2.118, inv. 85.137 [*Pack*³ n. 2951.01], saec. I ex., cont. *Aen.* 9.473.
- Π_{25} Pap. Berol. inv. 21299 [*CLA* 1866; *Pack*³ n. 2951.02], saec. IV, cont. *Aen.* 10.832-836, 863-867.
- Π_{26} Pap. Oxy. 10.1315 = Bibl. Cantabrig. inv. add. 5902 [*Pack*³ n. 3013], saec. V-VI, cont. *Aen.* 11.1 = 4.129.
- Π_{27} Pap. Oxy. 50.3554 [*CLA* 1833; *Pack*³ n. 2951.1], saec. I ex., cont. *Aen.* 11.371-372 pluries iterata.
- Π_{28} Ostr. Claud. 1.190, inv. 3637 [*Pack*³ n. 3016.01], saec. II in., cont. *Aen.* 1.1-3.
- Π_{29} Tab. Vindoland. 2.121, inv. 85.119.a [*Pack*³ n. 3026.82],

Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos 435
 neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 cum positis novus exuviis nitidusque inventa
 volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
 Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 Turpis ovis temptat scabies, ubi frigidus imber
 altius ad vivom persedit et horrida cano
 bruma gelu, vel cum tonsis inlatus adhaesit
 sudor et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 Dulcibus ideoque fluviis pecus omne magistri 445
 perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 mersatur missusque secundo defluit amni,
 aut tonsura tristi contingunt corpus amurca
 et spumas miscent argenti vivaque sulphura
 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras 450
 scillamque elleborosque gravis nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis praesens fortuna laborumst,
 quam si quis ferro potuit rescindere summum
 ulceris os; alitur vitium vivitque tegendo,

435 nec Man, Serv. Georg. 2, 475: no M²PRωγ, Quintil. 9, 3, 21, Probus 251, 11, schol. Bern. et post alios Ribbeck; «nec mihi nec cui-
 cumque» D^{Serv.} tom P. tunc Serv. Georg. 2, 475 molles M dio P
 436 herbam b 437 exuvia P 438 atque ova Heyne 439 hunc v.
 (= Aen. 2, 475) delendum censuit Haupt 440 to] et P curas Schrader
 441 ubi] cum R. Col. 7, 5, 5 442 vivum MR 443 getu in gelu corr.
 M¹ inlatus MPRγ, Col. 7, 3, 10: inlotus M²ωγ¹, schol. cod. M B.
 10, 7, schol. Bern., Mynors; «inlotus lotus vel lautus dicimus» Serv.
 444 hirsutis M (corr. M²) R, irauti schol. cod. M B. 7, 53 446 perfundent
 a 447 misceque γ, corr. γ¹, mersusque Non. 389, 37 448 amurca
 M 449 et] aut GLK VI, 637, 15; VII, 339, 22 vivaque sulphura
 Maerob. 5, 14, 4, Gramen., schol. Bern., Serv.: et sulphura viva MPRωγ,
 GLK VII, 389, 2; 309, 32, «quidam» ap. Mar. Vict. 212, 21, Anth.
 Lat. 17, 332, viva et sulphura r, ac sulphura viva n; «vivaque sulphura
 dactylicus versus» Serv. 450 ideaeque MR pingues R 451 scyl-
 lamque M²Pen, ps. Probus illeborosque R 452 laborumst R: labo-
 rum est MPR¹, malorum est schol. Bern. v. l. 453 potuit] properat
 Schrader summum] rimum in ras. M¹

dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor 455
 abnegat aut meliora deos sedet omina poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 cum furit atque artus depascitur arida febris,
 profuit incensus aestus avertere et inter
 ima ferire pedis salientem sanguine venam, 460
 Bisaltae quo more solent acerque Gelonus,
 cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum
 et lac concretum cum sanguine potat equino.
 Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
 videris aut summas carpentem ignavius herbas 465
 extremamque sequi aut medio procumbere campo
 pascentem et serae solam decedere nocti,
 continuo culpam ferro compece, priusquam
 dira per incautum serpent contagia volgus.
 Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo 470
 quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
 corpora corripunt, sed tota aestiva repente,
 spernque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
 Tum sciat, aërias Alpibus et Norica si quis
 castella in tumulis et Iapydis arva Timavi 475

455 vulnera MR, schol. Bern. Ter. adolph. 693, vulnere γ, corr. γ¹
 458 sci MRberty: et Pwy¹, schol. Bern. Ter. adolph. 693, Ribbeck, Mynors
 deo M, corr. M¹ omina Māhty, Serv. ut vid., Mynors: omnia PRwy,
 Ribbeck, Sabbadini 457 labens MPH 458 adque H depascatur
 γ, corr. γ¹ 459 intensus Heinisus 460 salientem M, corr. M¹
 461 gelonus P 462 sut M, adque R 463 cum om. γ 464 hauri P
 mollis Fe 465 aut] et M, corr. M¹ carpentes M, corr. M¹ [ignavius]
 segnius R 466 concumbere P; cf. B. 8, 87 467 serae] saepe H, sero
 R¹ay; «pascentem, saepe pascentem» schol. Bern. 468 foro M, corr. M¹
 469 serpunt P. Sabbadini vulgus MR 470 greber P hiemem]
 imbrum b aequora Ry (corr. γ¹), quod Heinisio alioque placuit
 472 sci M 474 tano M, Serv. hic et Aen. 11, 247 sci videlicet ea
 quae vv. 470-473 dicta sunt alpes M¹R et] ut P, aut b 475 Iapydis
 to, Serv. hic et Aen. 11, 247, interpr. schol. Bern. et ps. Probus, «et Iapydis
 a. T. id est Venetiam; nam Iapydia pars est Venetiae, dicta ab Iapydio
 oppido...; unde male quidam Iapygis legunt, cum Iapygia sit Apulia»
 Serv.: Iapydis M, Iapygis Phry, schol. Bern. in lemm., Iapygis R
 arva M¹wy¹, schol. Bern.: arma MRenyv, ora P

nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
 pastorum et longe saltus lateque vacantis.

Hic quondam morbo caeli miseranda coortast
 tempestas totoque autumnu incanduit aestu
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum 480
 corripitque lacus, infecit pabula tabo.
 Nec via mortis erat simplex, sed, ubi ignea venis
 omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se
 ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
 inter cunctantis cecidit moribunda ministros;
 aut, si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
 inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 nec responsa potest consultus reddere vates,
 ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri
 summaque ieiuna sanie infusatur harena.
 Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis
 et dulcis animas plena ad praesepia reddunt, 495
 hinc canibus blandis rabies venit et quatit aegros
 tussis anhela sues ac faucibus angit obsessis.

477 longae R laeteque P vocantis P, vacantes R, vagantis bey,
 corr. γ¹ 478 coortast R: cohorta est M, corta est PR¹ 480 neco
 γ, corr. γ¹ 481 corripitque Pa, corripitque cy (corr. γ¹) infecti] in-
 fectaque Wagner, qui etiam corruptique covecit tabula R (pabula corr.
 R¹) tabo Ribbeck (cf. v. 557); in Aeneide vim vocabulorum rectius
 servasse Vergilium animadvertit Sabbadini 482 sci M lignea venis
 servasse Vergilium animadvertit Sabbadini 482 sci M lignea venis
 M, corr. M¹, ignea venus c 483 attraxerat P, abduxerat n; «addu-
 xerat pro contraxerat» D.Serv. 484 fluidus M¹ 485 ossa ex oss P¹
 minutatim P conlapsam M 486 onore P 487 niveo M, corr. M¹
 488 cunctantes P caecidit My magistros R 490 nec M impositis P
 firra in fibris corr. P 491 consulto γ, corr. γ¹ 493 ac] aut en sup-
 positae P tinguntur R sanguine cultri in ras. M¹ 493 teima P
 sanie] sanie M (corr. M¹), sanile P 494 vulgo MR 495 dulces MR
 anima M, corr. M¹ penunt GLK V, 587, 19 497 tussis anala M,
 corr. M¹ ac] et γ obsessis MP: obessis M¹, ovensis R

praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 addidit, expediam, pro qua mercede canoros
 Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae
 Dictae caeli regem pavere sub antro.
 Solae communis natos, consortia tecta
 urbis habent magnisque agitant sub legibus aevom
 et patriam solae et certos novere penatis;
 venturaeque hiemis memores aestate laborem
 experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 Namque aliae victu invigilant et foedere pacto
 exercentur agris; pars intra saepta domorum
 narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten
 prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
 suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
 educunt fetus; aliae purissima mella
 stipant et liquido distendant nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti
 inque vicem speculantur aquas et nubila caeli,
 aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 ignavom fucos pecus a praesepibus arcent:

148 me b^h (cf. Col. 10, 5): om. MP^ωγ (haplogr., commemoranda edit)
 150 pro qua mercede id est pro eius rei mercede quod; cf. « ut etiam De-
 natus dicit, tragicum est et ultra carmen georgicum, et accipiamus pro
 qua mercede exclamationem esse » Serv. 151 aere P

153-174 FMP. — 153 solat F, corr. F¹ communes M natos ex
 lato M² 154 magnisque FM^ωγ, Arus. 453, 11: magnis P, Sabbadini
 (qui triplex magnae gravitatis asyndeton laudat) aevom M 155 pr.
 et] at F, corr. F¹ alt. et om. c penates FM 156 totus hic v. in ras P
 hiemes M, corr. M² laborum a?c 157 in P reponit F, corr. F¹
 158 invigilant victu Arus. 484, 11 foere F, corr. F¹ 160 lacrimas
 schol. Bern. 161 tenaces M 163 durissima M, corr. M² (cf. Aen. 1,
 669) 164 stipant c aliquido F, corr. F¹ dulci suspendunt n
 gallas P 105 portam Alcuin. 886 c caecidit FM (corr. F¹) sorte
 recc. 168 ignavum FM fucos γ, corr. γ¹

fervit opus redolentque thymo fragrantia mella.
 Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
 cum properant, alii taurinis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
 illi inter sese magna vi bracchia tollunt
 in numerum versantque tenaci forcipe ferrum:
 non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urguet habendi
 munere quamque suo. Grandaervis oppida curae
 et munire favos et daedala fingere tecta;
 at fessae multa referunt se nocte minores
 crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
 et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
 et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
 mane ruunt portis, nusquam mora; rursus easdem
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;

169 fervit Fγ¹: fervet F¹MP^ωγ; « fervit opus iuxta declinationem saepe
 dictum fervo fervis fervit » DServ., « fervet: in Ebrii fervit » schol. Bern.;
 cf. Aen. 1, 436 pus - mella in ras. F¹ hymo P fragrantia F¹ (in
 ras.) Mbhty, Mynors: fragrantia P^ω (cf. Aen. 1, 436), fragrantia c, Isid.
 17, 9, 12, Diom. 319, 18, Ribbeck, Sabbadini, Maguinnos ('CR', LXXXV,
 1971, 198) 170 lenti F (corr. F¹), lente P 171 aliti F (corr. F¹) ali P
 follibus] pellibus n aeras a 172 ali P 173 lacui nγ¹ Aetna]
 antrum FPd, ex Aen. 8, 451 174 illis F, corr. F¹ esse F, corr. F¹
 « tollunt: alii iactant » schol. Bern.

175-180 MP. — 175 « forcipe in Ebrii et forcice in Corneliani » schol.
 Bern. ferrum] massam Velius 71, 16 176 aliter] alio P 177 urget
 M agendi Peerlkamp 178 grandavis M 179 munere M, corr. M²
 180 ad P

181-344 MPR. — 181 plena acdf « passim: alii circum » schol. Bern.;
 cf. v. 188 182 crocumque] cum in ras. R 183 pingem P tiliana M,
 corr. M² 184 quana M, del. q M¹ 185 numquam P 186 vespere P
 decedede M, corr. M² 187 alt. tum] tunc MP

fit sonitus mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 in noctem fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
 longius aut credunt caelo adventantibus Euris,
 sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur
 excursusque brevis temptant et saepe lapillos,
 ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 tollunt, his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 quod neque concubitu indulgent nec corpora segnis
 in Venerem solvunt aut fetus nixibus edunt,
 verum ipsae e foliis natos, e suavis herbis 200
 ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
 sufficiunt aulasque et cerea regna refugunt.
 Saepe etiam duris errando in cotibus alas
 attrivere ultroque animam sub fasce dedere;

188 mussant (om. que) P, Sabbadini; cf. v. 164 «limina; alii litora» schol. Bern. 190 suus sopor n suos RY (corr. γ¹), ut nom. receipt Ribbeck artus P 191 recedunt M, corr. M¹ 192 adventantibus R, corr. R² 193 totae P moenibus in moenibus corr. P aequantur MY, corr. M²γ¹ 194 excursusque M, corr. M² tentant M¹ 195 cumbae ex cumbae M², cymbae M² stabiles MY, corr. M²γ¹ statu P saburram M, corr. M¹ 196 hi MPY, corr. M²γ¹ saepe γ¹ 198 neque PRγ¹; deo M, nec M²ωγ, Aesper p. 638, 20, Gell. 4, 16, 7, Arus. 478, 13 «concubitu; concubitu» Serv., «concubitu; dativeus carus est» DServ. indulgens M, corr. M¹ corpora R segnis nom. pl.] regnis P, segnes R 199 nixibus Mγ¹; nixibus M¹RY, necibus in nixibus corr. P; «nixibus partibus» Serv., «nixibus a nitendo» DServ. 200 ipso M, corr. M² γ¹ n MRa'hury, Laet. div. inst. 1, 8, 8: om. Pω alt. e MPf; sed R, et ωγ, Laet. 201 parvosque] pabulumque M, corr. M² 202 aulasque M, corr. M² refugunt Mωγ; relingunt P, refingunt Rhdn, Mynors; «refugunt figunt» Serv., «refugunt id est sufficiunt» DServ. 203-205 post 196 ponuerunt Bentley et Schrader, post 207 (in parenthesi) Goldbacher ('WS', XXXI, 1909, 109 ss.) et Franco ('Gymnasium', XI, 1912, 418-419), absoluto iam opere a Vergilio addito esse censuit Wagner, qui eos post 183 collocavit, et de secunde curis post alios cogitavit Sabbadini 204 attrivero M, corr. M¹ utroque γ (corr. γ¹), schol. cod. M B. 9, 64 animas Non. 312, 26 sufflasce P

tantus amor florum et generandi gloria mellis.
 Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi 205
 excipiat (neque enim plus septima ducitur aestas),
 at genus immortale manet multosque per annos
 stat fortuna domus et avi numerantur avorum.
 Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens 210
 Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
 amisso rupere fidem constructaque mella
 diripere ipsae et cratis solvere favorum.
 Ille operum custos, illum admirantur et omnes 215
 circumstant fremitu denso stipantque frequentes
 et saepe attollunt umeris et corpora bello
 oblectant pulchramque petunt per vulnera mortem.
 His quidam signis atque haec exempla secuti
 esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
 aetherios dixere; deum namque ire per omnia
 terrasque tractusque maris caelumque profundum;
 hinc pecudes, armenta, viros, genus omne fetarum,
 quemque sibi tenuis nascentem accessere vitas;
 scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225

205 laudum Serv. ad v. 5 (sed florum hic); cf. Georg. 3, 113
 206 angus P aevus P 207 excipiam M, corr. M² plus septima
 M, corr. M¹ 208 et R, ad γ (corr. γ¹); «et, alibi et; potest abundare
 conjunctio» DServ. immortale M manet] tamen Bentley 209 et M
 corr. M² 210 praeter M, corr. M² aegyptus P, aegyptus R 211 Lydia R
 parthorum populi (om. nec) ad partorum R, corr. R¹ aut] et M, corr. M²
 incolumi M, corr. M² 212 regi M (corr. M¹), ingens γ¹ est om. Ben. Ann.
 1, 4, 2 213 que om. a 214 cratis M; crates MPPH favorum M, corr. M²
 216 ille admiratur M, corr. M² admiratos γ, corr. γ¹ 216 similes P
 Annos] e et corr. P 217 corpora] pectora P, cf. v. 83 et Ann. 6, 29
 218 vulnera MR 219 exempla P 220 potum P 221 omnia
 MPPHY. Minucius 19, 2, Laet. div. inst. 1, 6, 12, Aug. c. d. 4, 11,
 comm. Lucan. 9, 578, Serv., Goldbacher, 'WS', XXXI, 1909, 109 ss.
 et Mynors: omnia (cf. Aen. 6, 35) Perikamp ex Ambros. de of. 1, 13
 «per omnia deum ire ipsi adierunt», Ribbeck et Sabbadini 222 ter-
 rasque] terrarum M² 223 hic R genus P 224 sibi om. R. add.
 R¹ tenuis M accessere R vitas accessere e 225 subter M, corr. M²

omnia, nec morti esse locum, sed viva volare
sideris in numerum atque alto succedere caelo.

Si quando sedem augustam servataque mella
thensauris relines, prius haustu sparsus aquarum
ora fove fumosque manu praetende sequacis. 230

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleas et Oceani spretos pede reppulit amnis,
aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
tristior hibernas caelo descendit in undas. 235

Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
morsibus inspirant et spicula caeca relinquunt
adfixae venis animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hiemem parcesque futuro
contusosque animos et res miserabere fractas, 240
at suffire thymo cerasque recidere inanis

227 succedere] se condere R 228 augusta M (corr. M²), angu-
stam Racfhr, Wagner 229 thesauris M, thensauri P (Ribbeck) retines
P haustu M²Rb?er: astu M, haustos Pωγ¹, austu γ 230 ora fove
M²ωγ (cf. Georg. 2, 135), Servi codd. quidam in lemma, idque firmari
Columellae loco 9, 14, 3 censet Sabbadini: ore fove Rabvy², schol. Bern.
v. l., Ribbeck, ore fove MPdinty¹, schol. Bern. v. l. (cf. Aen. 5, 71), idque
post Ameisium receperunt nonnulli (ut Funaioli, 'Athenaeum', X, 1932,
309), praesertim quibus religiois aliquid in hoc loco inesse visum est,
cf. Crook 'OR', XXIV, 1910, 49; ore fove ipse haustus scilicet et
hoc dicit: spargendo aquam imitare pluviam...; alii ore fove legunt, ut
sit tacet Serv., ore fove cum religione ad silentio accedo. DServ. manu]
sinu P sequaces R 231 fetus] flores P; flores emendatum fuit; et
bene gravidos flores, quod ex his omnia generant. DServ. tempore γ,
corr. γ¹ 232 taygete PR, Ribbeck 233 pleas P: plias M, Sabbadini,
pleias R « retulit, oritur, alii reppulit » schol. Bern. 234 « fugiens:
alii surgens » schol. Bern. Piscis] cf. Le Boeuffle, 'REL', XXXIX,
1961, 100-105 236-238 secundis curis additos censet Sabbadini, 231-234
post 238 collocatos maluit Schrader, 236-238 post 230 collocaverunt
Bentley et Ribbeck et 248-250 post 235 237 relincunt M, relinquunt
R 238 adfixa achntv vulnere P, vulnere Mω, Non. 233, 1, GLK
VIII, 60, 12, schol. Bern., Serv.: vulnera Rey, Macrob. 6, 6, 19, schol.
Iuven. 4, 91, -Sabbadini (cl. Anth. Lat. 17, 232) 239 metuens Ry
(corr. γ¹), Heyne 241 aut My? (corr. M²γ¹) suffire ωγ, Prisc. ter,
Serv.: sufferre MR, sufferre Pr thumos M (corr. M²), favos thymo
P (favos glossa) inanes M

*

**

***

****

*****